

מתוקפה אז מתחיל זמן מנחה. ואם כן הזמן שהשמש גדולה וחזקה ביותר ומתחיל זמן מנוחתה הוא מנחה גדולה. מה שאין כן מנחה קטנה הוא הזמן שהשמש קטנה וחלשה, ואינה חמה כל כך, אלא רק מאירה.

והנה ידוע שדעת כמה פוסקים שיש להתפלל לכתחילה מנחה קטנה. ונראה בטעם הדבר שנאמר לגבי התמיד "שנים ליום" הינו כנגד החמה. וכמבואר ביומא סב: שהתמידים הם כנגד השמש. שהתמידים באים לבטל את עבודת השמש ולקבוע שאין עוד מלבדו. וככל שהשמש מתמעטת מתוקפה, מתחזקת ההכרה במציאות השם בעולם. אך מאידך אם השמש איננה מאירה הרי היא כמאן דליתא. ולכך נעשו התמידים כנגד השמש בזמן שהיא מאירה ולא בזמן שהיא חמה. וכן מבואר בהמשך הסוגיא שהזמן של התמיד הוא חם השמש ונמס שהצל צונן, ואין השמש בתוקפה. ואם כן מנחה גדולה שהשמש חמה מאוד אינו זמן מובחר למנחה אך מאידך אין לומר שהוא בדיעבד ממש.

פג מנחה קמא - פירוש

רש"י לא פירש מהו פג מנחה ראשונה. ונראה לבאר דהיה צד לומר דר' יהודה דריש בין הערבים, עד אמצע הערבים, והינו עד תשע ומחצה, שהוא אמצע הזמן שבין תחילת שחיטת התמיד לשקיעה, או דלמא בין הערבים הינו בין סוף החצי הראשון לשקיעה, שהוא פג הזמן, וכך מתפרש בין הערבים, וכן נראה בדברי המאירי. ועיין בגמ' פסחים דף נת. דדריש בין הערבים כהאי גוונא. והינו דלר' יהודה אפשר להתפלל עד סוף השעה התשיעית לכתחילה. ואפשר לבסס פירוש זה על המשנה בפסחים נת. שהתמיד נשחט בשמונה ומחצה, והרי ביארנו שדעת ר' יהודה שיש להתפלל עד השעה שהיו רגילים להקריב את התמיד.

פג מנחה קמא - פירוש

רש"י לא פירש מהו פג מנחה ראשונה. ונראה לבאר דהיה צד לומר דר' יהודה דריש בין הערבים, עד אמצע הערבים, והינו עד תשע ומחצה, שהוא אמצע הזמן שבין תחילת שחיטת התמיד לשקיעה, או דלמא בין הערבים הינו בין סוף החצי הראשון לשקיעה, שהוא פג הזמן, וכך מתפרש בין הערבים, וכן נראה בדברי המאירי. ועיין בגמ' פסחים דף נת. דדריש בין הערבים כהאי גוונא. והינו דלר' יהודה אפשר להתפלל עד סוף השעה התשיעית לכתחילה. ואפשר לבסס פירוש זה על המשנה בפסחים נת. שהתמיד נשחט בשמונה ומחצה, והרי ביארנו שדעת ר' יהודה שיש להתפלל עד השעה שהיו רגילים להקריב את התמיד.

מפני אמרו תפילת הערב אין לה קבע

כלומר שאלת הגמ' היא למה אין זמן לתפילת הערב, וקשה מדוע שיהיה לה זמן, ומה בין החלק הראשון של הלילה לחלק השני. ונראה לומר שבעצם הלילה יש לו שתי מהויות, טפל ליום שקדם לו, וטפל ליום שלאחריו. והיה מקום לומר שתפילת הערב תהיה עד חצות ונחלק את הלילה לשני חלקים. אך כיוון שמצינו שאברים ופדרים שהם השלמת היום הקודם קרבים והולכים כל הלילה, אם כן אף תפילת הערב שנתקנה כאברים ופדרים, זמנה כל הלילה. ויש בזה עוד עומק. שגם תפילת הערב מהותה היא להשלים את ענייני היום, וכפי שנבאר בהמשך שבעצם מהות תפילת הלילה איננה מדין לילה אלא כהמשך עבודת היום הקודם.

שהרי תמיד של בה"ע קרב עד פג המנחה

א. לכאורה נראה שמחלוקתם נוהגת אף בתמיד ולא מצינו כן ברמב"ם. אך כמה אחרונים סברו, שמחלוקתם איננה אלא לגבי התפילה. וגם ר' יהודה מודה שאם לא התפלל מנחה עד פג המנחה יכול להתפלל לאחר פג המנחה.

ב. וכו"ע מודו שהתמיד קרב עד פג המנחה לכתחילה, וצריך ביאור בטעם הדבר, מדוע יקרב רק עד פג המנחה, הרי יש זמן רב ביום להקריב, והרי אחרי התמיד של בין הערבים לא היו מקריבים עוד קרבנות משום עליה השלם כל הקרבנות כולם.

ונראה לומר, שהרי אברים ופדרים לכתחילה קרבים ביום, ובשבת מקטירים אברים ופדרים בו ביום, אף שאפשר בלילה, משום חביבה מצוה בשעתה. ואם כן יתכן לומר שזהו הטעם שמקריבים תמיד של בין הערבים עד פג, בכדי שיוכלו להספיק להקטיר את האמורים מבעוד יום לכתחילה.

שהרי קרבן מוסף קרב והולך עד שבע שעות

לא נתבאר מהיכן למד זמן זה. והנה יש לדייק שרבנן אמרו שקרבן מוסף **קרב** כל היום כולו, ור' יהודה אמר שקרבן מוסף **קרב והולך** עד שבע שעות. ונראה שאין מקור שלא להקריב מוסף לאחר שעה שביעית אלא שזהו הזמן שהיו מקריבים את המוסף למאן דאמר בזיכין קודמין למוספין. ור' יהודה אית ליה שהזמן העיקרי הוא לפי התמיד שלכתחילה. ורבנן סברו שהזמן הוא לפי האפשרות להקריב את התמיד. וכן לגבי מנחה גדולה, הרי ודאי שאפשר להקריב את התמיד בתחילת שעה שביעית, אלא שלמעשה לא היו מקריבים עד תשע וחצי שעות.

ואיזו היא מנחה גדולה משש שעות ומחצה

יש לעיין אמאי מקרי מנחה גדולה. ונראה לומר דהנה ביאר הרמב"ן וברמב"ן (שמות י"ב, ו) כתב שמנחה הוא "מנוחת השמש והשקט אורו הגדול". כלומר כשהשמש מתחילה לנוח

דף כז ע"א

של שחר, וכמו שנאמר בפסוק האמור בפרשת המוספין, מלבד עולת הבוקר אשר לעולת התמיד. ועוד שהרי במקדש אם היה קורה כזה דבר מקדים של מוסף לשל מנחה, שהרי אי אפשר להקריב מוסף אחר תמיד של בין הערבים. ונראה בטעם הדבר, שכיון שמתפלל מנחה שמונה עשרה ברכות, ומוסף אינה אלא שבע ברכות, נחשבת מנחה תפילה קבועה יותר. ויש לעיין בדן תדיר מה הדין כאשר אינו תדיר נתייב בו קודם.

ועל תמיד של שחר שקרב בארבע שעות

נראה שאין כאן הכרעה גמורה כר' יהודה, אלא שהרי בדרך כלל היו מקריבים את התמיד מיד בעלות השחר, אלא שקרה פעם ואיחרוהו עד ארבע שעות, אך אין כוונת המשנה להכריע **שאסור להקריב את התמיד** לאחר ד' שעות, אלא שאין לנו ראייה ליותר מזה, ולכך עבדינו כר' יהודה. ולפי זה אפשר להבין מה שפסקו הפוסקים שאפשר להתפלל לאחר ד' שעות, אף במזיד, והינו משום שבאמת אין הכרעה כר' יהודה, ולכך אי אפשר לומר דהוי ברכה לבטלה. ובזה יבואר מה

טעם הדין שמתפלל מנחה עד פג המנחה

מבואר דלר' יהודה יש להתפלל מנחה לכתחילה עד יא' שעות חסר רביעי, שהוא פג של הזמן מתשע שעות ומחצה עד השקיעה. וצריך להבין מדוע השתמש ר' יהודה בנוסח כזה, ולא אמר במפורש שהזמן הוא עד יא' שעות חסר רביעי.

ונראה שהרי ביארנו שמן השעה תשע ומחצה השמש מאבדת את תוקפה וחומה. והנה יבואר בהמשך שהטעם שלר' יהודה יכול להתפלל ערבית מזמן זה הוא משום שמהות הלילה הוא הסתלקות השמש, והסתלקות זו יש לה כמה שלבים. וכאילו יש כאן "שנים אוחזין" היום אוחז בזמן זה והלילה אוחז בזמן זה, ועושים יחלוקו חציו ליום הקודם וחציו ללילה. ולכך עד פג הזמן הזה אפשר להתפלל מנחה, ולאחר מכן מעריב.

מתפלל של מנחה שזו תדירה

צריך ביאור הרי נתייב במוסף קודם שנתחייב במנחה, וכיצד תקדם המנחה שהיא תדירה. זאת ועוד שהמוסף שייך לתמיד

שיש לתמוה למה הלכה כר' יהודה הרי בכל מקום יחיד ורבים הלכה כרבים. אך מבואר היטב, שר' יהודה אינו חולק על רבנן לגמרי, אלא מה שהם סוברים שהוא לכתחילה, סובר ר' יהודה שהוא דיעבד. וכמו כן יבואר לקמן לגבי תמיד של בין הערבים ותפילת המנחה.

ועל שנסקל תרנגול שהרג את הנפש

צריך ביאור מהו החידוש בזה הא ליכא מחלוקת בדבר דדרשה פשוטה היא שאחד שור ואחד כל בהמה. **ונראה** דתרנגול אינו מסוכן, והיה מקום לומר שכל מה שהורגים את השור אינו אלא משום סכנה, קמ"ל שעצם זה שהרג הוא המחייבו כדין רציחה ממש. **וצריך** להעמיד באופן שהתרנגול ניקר ממש את ראשו **בדרך רציחה**, ולא שבא לאכול את מוחו, שהרי שור הדורס והורג בדרך הליכתו, אינו חייב מיתה.

וחם השמש וחם היום

לכאורה נראה שהוא זמן בעלמא, אך משמע בגמ' שיש שני זמנים שמופקעים מלהיות בוקר. א[חם השמש. ב] חם היום. ועיין במה שביארנו לעיל, שזהו ענין התמיד להקריבו בזמן שאין השמש בתוקפה. ובשעה רביעית הולכת השמש ומתחזקת בחם השמש. ולאחר מכן בשעה ששית מתחזקת בחם היום. ולפי זה מה שנאמר בבוקר בבוקר הינו להקדים את התמיד בזמן שהשמש איננה חמה. ושעה רביעית היא "שעת מעבר" וזהו שנאמר "להקדים לו שעה אחת" הינו להקדים את הלקיטה קודם שעת המעבר. וכמו כן חום היום הוא שעה ששית, והיו מקדימים ללקוט בבוקר להקדים לא רק את חום היום אלא להקדים את חום השמש שלא ימס המן. ופשוט.

המחזיר שלום לרבו

צריך עיון מה בין זה לנותן שלום לרבו. ונראה שאם רבו אומר לו שלום עליך, ומחזיר לו שלום עליך, היה מקום לומר שהוא פחות עזות, מאשר הפותח ואומר שלום עליך. וקמ"ל שגם בזה גורם לשכינה שתסתלק מישראל. אמנם יש שלא גרסו כן.

מי בדלת - הבדלה ממלאכה במתפלל מפלג

מבואר שיש נידון האם צריך להיות בדל ממלאכה. והינו האם יכול להתפלל של שבת ולא להיות בדל ממלאכה. וצריך עיון, דהיאך יכול להתפלל של שבת בלא להיות בדל ממלאכה. ונראה דהנה בכל יום שמתפלל של לילה קודם השקיעה, ליכא התם ענין תוספת, ואפילו הכי אפשר להתפלל של לילה ביום. והתם טעם הדין הוא משום שיכול לעשותו לילה, כיון שהוא נוטה ללילה.

אך בשבת מספקא ליה, דכיצד יתפלל של שבת בחול, כשהוא יום חול, האם יתפלל של חול, או דלמא בעינן תפילה של שבת בדוקא, ואז צריך להתפלל דוקא עם קבלה. ונראה שההכרעה היא שאינו יכול להתפלל של חול ולצאת בו של שבת.

וטעותא מי הדרא - הואיל והתפללו

צריך ביאור מה ענין זה לזה. הרי המקרה הראשון של הטעות הינו שסברו שהגיע שבת וקבלו שבת וכשנתגלתה הטעות, בטלה הקבלה. אך כאן במוצ"ש לא מדובר על החלק של קבלת שבת אלא רק על התפילה. ואיזה חיסרון יש בתפילה אם חשבו שהוא לילה והתברר שהוא לאחר פלג.

ולמדנו מזה יסוד גדול, שהגדר של תפילה לר' יהודה מפלג המנחה הוא שעושהו ללילה, כלומר מחשיב את הזמן הזה שהסתלק היום. וזוהי הסיבה שיכול להתפלל תפילת ערבית. ואם היה סבור שהסתלק היום ולא התכוון לסלק את היום - והתפלל ערבית, צריך לחזור ולהתפלל, שנמצא מתפלל ביום תפילה של מחר. ורק משום שהוא ציבור לא הטריוחו אותם. **ומה שאמרו שאני ציבור דלא מטרחינן להו** לכאורה קשה אם לא נחשב תפילה, מדוע אין מחייבים את הציבור להתפלל שוב. וכי משום שהם ציבור יצאו ידי חובה. ונראה שהכוונה היא שאין הסברה הזו מוחלטת, שיש מקום לומר שגם אם התכוון להתפלל של לילה, וחשב שהוא לילה והתברר שהוא יום - יצא

דעבד כמר עבד

הקשה הערוך השלחן, אם כן ודאי שבמקום שלא נאמרה ההלכה צריך לנהוג כרבים כמו בכל מקום. עוד יש להעיר, שלכאורה כיון שלא הוכרעה ההלכה מדוע לא נעשה כמו שניהם לחומרא, לא להתפלל מנחה לאחר פלג המנחה ולא להתפלל מעריב עד השקיעה. וידוע מה שאמר הגר"ח שאין הכוונה שיש כאן ספק, אלא שהוכרע שאפשר לנהוג כשני הדרכים. אך הדבר צריך תלמוד שלא מצינו כזאת. ונראה לומר שבאמת הלילה איננו דבר המוכרע במהותו. שהלילה הוא סילוק היום, וסילוק היום יש בו כמה שלבים. ומפלג המנחה הוא שלב מסוים, והשקיעה שלב נוסף, וצאת הכוכבים הוא הגמר. ואם כן כל זמן שיקבע האדם שהוא הלילה הרי שהוא החשיב את הזמן ההוא כלילה.

ולא פסקיה לצלותיה דר' ירמיה

רש"י פירש שלא הפסיק בינו לבין הקיר. ויש לעיין לדבריו האם רק משום ההלכה שלא יחצוץ בין הקיר הוא דעביד הכי, או דלמא יש איסור לעבור כנגד המתפלל משום טעמים אחרים. ולמדנו מזה שר' ירמיה לא התפלל ממש אחורי רבו, אלא קצת בצדו, שאם התפלל ממש מאחוריו מדוע בהליכתו של רב יש כאן הפסקה בין ר' ירמיה והקיר.

לעבור כנגד המתפללין

צריך ביאור למה נקט לשון רבים. ויתכן לומר שבא לרמוז שיסוד הדין של לעבור לפני המתפלל הוא מחמת השכינה, שמפסיק בינו לבין השכינה, ועיקר השראת השכינה היא ברבים.

דף כז ע"ב

ידי חובה. ורק ביחיד מחמירים לחשוש לסברא השנייה. אך בציבור אפשר לסמוך על הסברא הזו.

אומר קדושה על הכוס או דלמא אינו אומר קדושה על הכוס

נראה דמספקא ליה, האם מדין תוספת שבת, יכול לומר קידוש, או דלמא אין יכול לומר קידוש עד שיגיע הלילה של שבת, שהרי בתוספת שבת ליכא דין שמור, אם כן נימא דליכא דין זכור. קמ"ל שזכירת השבת בדברים איננה שייכת לאיסור מלאכות. ונראה יותר לומר שכיון שיש דין תוספת שבת דאורייתא, אזי אם מקבל שבת אסור במלאכה מדאורייתא אך לא באיסור כרת אלא באיסור עשה. ודי בזה בכדי לומר קידוש.

אומר הבדלה על הכוס או אינו אומר הבדלה על הכוס

לכאורה אינו יכול לומר הבדלה, שהרי אסור לעשות מלאכה לאחר הבדלה שעושה בזמן זה. **ועוד** צריך עיון, שמבואר שהוא בדיעבד. וקשה שהרי אינו עושה שום מלאכה קודם הזמן ומדוע הוי דיעבד. **ונראה** לומר שבאמת היה מן הראוי שיכול לעשות את הזמן הזה ללילה, ויהיה מותר במלאכה, אלא שלגבי איסור נקבע שאין יכול להוציא את השבת אלא בזמן שכולם מוציאים את השבת.

ואם כן יש לומר שאם עושה הבדלה על הכוס בפלג של מוצאי שבת, מעיקר הדין היה צריך להיות שלא תנהג אצלו השבת אלא שאי אפשר לחלקו מכלל הציבור. אך לגבי תוספת שבת, ודאי נחשב שאין לו שייכות לתוספת שבת. ואתי שפיר היטב הכל.

תפילת ערבית רשות או חובה

יתכן שאפשר לתלות השאלה, בנידון אי כנגד תמידים או כנגד תפילת האבות. שאם כנגד אבות, יש לחייב ערבית כשאר התפילות. אך אם תקנו את התפילות כנגד הקרבנות, ורק משום כך עשאום חובה, ממילא תפילת ערבית רשות, דהקטר חלבים אינו מעכב את הקרבן. ועוד אפשר דאף דלכולי עלמא כנגד הקטר חלבים תקנהו, אך יש לדון שאינם מעכבים את הקרבן, אך מאידך הם חובה, עד כדי שדוחים את השבת להקטרת אימורים של אותו היום.